

ve ilk üç halife zamanındaki hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Mısır'ın fethinde (18-22/639-642) bulundu. Fetihden sonra orada bir süre daha kaldı ve Medine'ye döndü. Hz. Osman'ın kan davasını güdenlerden olduğu için Ali b. Ebû Tâlib'in halifeliğini tanımadı. Bu yüzden 36'da (656-57) Mısır'da Hiribtâ (Haribtâ) mevkiinde toplanan muhalifler arasında bulunduğundan Hz. Ali'nin Mısır'a vali tayin ettiği Kays b. Sa'd'a biat etmedi ve ona muhalefetine sürdüreceğini bildirdi. Bu hareketlerinden memnun olan Muâviye b. Ebû Süfyân, Mesleme ile Muâviye b. Hudeyc'e mektup yazarak hem kendilerine teşekkür etti hem de onlara çeşitli menfaatler vaad ederek bu tavırlarının devamını istedi. Mesleme, yazdığı cevapta Allah rızası ve Osman'ın intikamını almaktan başka bir amaçlarının olmadığını, bunun için kendilerine acele yardım göndermesini bildirdi. Mesleme'nin Siffin Savaşı'nda bulunduğu şüphelidir. Muâviye'nin hilâfetinde (50/670) Mısır valiliğine tayin edildi ve İfrîkiye'nin idaresi de ona verildi. İfrîkiye ve Mağrib'de fetihle görevlendirilmiş olan Ukbe b. Nâfi'i bu görevden alarak yerine Ebû'l-Muhâcir Dînâr el-Ensârî'yi tayin etti. Muâviye b. Hudeyc'i de Celûlâ'ya gönderdi. Hâlid b. Sâbit el-Fehmî'yi Mağrib'e, Hasan b. Nu'mân el-Gassânî'yi ise İfrîkiye'yi fethetme memur etti. 60 (680) yılında Âbis b. Saîd'i Mısır'da vekil bırakarak İskenderiye'ye gitti. Aynı yıl Muâviye vefat edince Yezîd b. Muâviye onu Mısır ve İfrîkiye valiliğinde tutarak kendisi için biat almasını istedi. Mesleme bu işi Âbis b. Saîd'e verdi. Kendisine karşı Abdullah b. Amr b. Âs'tan başka direnmedi. Daha sonra Âbis'in baskısı ile Abdullah da biat etti. Mesleme Mısır'a döndüğü zaman kazâ ve şurta teşkilâtlarının başına Âbis'i getirdi. Mesleme'nin Mısır ve İfrîkiye valiliği on altı yıl sürdü. Onun Zilkade 62'de (Temmuz 682) İskenderiye'de vefat ettiği belirtilmektedir (Zehebî, III, 426).

Mısır mescidlerine ilk defa minare yaptıran kişi Mesleme'dir. İyi bir Kur'an hâfızı olan Mesleme'den Ebû Eyyûb el-Ensârî ile Ebû Kabil Hay b. Hânî el-Meâfirî, İbn Sîrîn ve Hişâm b. Ebû Rukayye gibi Mısırlı muhaddisler birkaç hadis rivayet etmiştir. Mesleme hakkında Sâmîye Ferrâc Mahrûs, *Vilâyetü Mısır tahte imreti Mesleme b. Muḥalled el-Ensârî 47-62 h.* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1403/1983, Câmîatü Ümmî'l-kurâ külliyyetü'ş-şerîa [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 104; Müslim, "İmâre", 176; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 20; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 504; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* (Guest), s. 37-40, 310-311, 426; İbn Abdûlber, *el-İstî'âb*, III, 463-464; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 191, 269, 352, 356, 464-465; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, V, 174-175; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 215; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib* (Kettânî), I, 21-23; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 424-426; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 217; Makrîzî, *el-Hıttat*, I, 301; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 418-419; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 108, 132, 136-157; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 235-236; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 44-46; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Ankara 1990, s. 139, 201, 269-270; "Maslama b. Mukhallad", *EP* (Fr.), VI, 729-730.

ASRİ ÇUBUKÇU

MESNEVİ

(منوی)

Fars, Türk ve Urdu edebiyatlarında
birbirleriyle kafiyeli
ikişerli mısralardan oluşan
nazım şekli.

Sözlükte "ikişer ikişer" anlamındaki *mesnâ* kelimesinin nisbet eki almış biçimi olan *mesnevi* edebiyat terimi ve nazım şekli olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır. Arap edebiyatında müzdevic veya recez bahriyle nazmedildiği için *urcûze* adıyla anılan şiirler mesnevinin ilkel biçimi olarak kabul edilebilirse de (bk. *İA*, VIII, 128-129) bu nazım şeklinin günümüzde ifade ettiği anlama uygun ilk örnekleri Fars edebiyatında ortaya çıkmıştır. Fars şiirinin kaside ve gazelle birlikte üç temel nazım şekline biri olan mesnevi iki beyitlik şiirlerden binlerce beyitlik müstakil kitaplara kadar değişik uzunluklarda kaleme alınmıştır. Mesnevilerin her beytinin kendi arasında kafiyeli oluşu (aa / bb / cc ...) ve genellikle aruzun kısa kalıplarıyla yazılmış olması konu bütünlüğünü sağlama ve anlatım açısından şairlere büyük kolaylıklar sağlamıştır. Yaygın görüşe göre mesnevi yazımında yedi vezin (hezec-i müseddesten mefâilün / mefâilün / feülün ile mef'ûlü / mefâilün / feülün; remel-i müseddes bahrinden fâilâtün / fâilâtün / fâilün ile feilâtün / feilâtün / feilün; hafif bahrinden feilâtün / mefâilün / feilün; serî bahrinden müfteilün / müfteilün / fâilün ve mütekârib bahrinden feülün / feülün / feülün / feül) kullanılmıştır.

Genellikle dinî, tasavvufî, destânî, menkûbevî, tarihî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılmasında, çeşitli aşk hikâyelerinin nazma çekilmesinde, şairlerin

yaşadıklarının dile getirilmesinde kullanılan bir nazım şekli olan mesnevinin üç temel özelliği vardır. Bunların ilki vezin birliğidir. Bütün mesneviler tek bir vezinde söylenir. Senâî'nin *Hadîkatü'l-hâki-ka'sı*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'i, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî'si* gibi içinde kısa mesneviler bulunan eserlerle Firdevsî'nin *Şâhnâme'si*, Esedî-i Tûsî'nin *Gerşâspnâme'si* ve Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i gibi uzun mesnevilerin hepsi tek bir vezinle yazılmıştır. Fars edebiyatında bir mesnevide iki veznin kullanıldığı görülmemiştir. İkinci özellik vezinlerin mesnevinin anlam ve muhtevasına göre seçilmesidir. Uzun mesnevilerin bütün hikâye boyunca tek olan vezni eserin içerdiği anlama göre seçilir. Meselâ hamâsî konularda daha çok mütekârib bahri (feülün / feülün / feülün / feül) tercih edilmiştir. Dakikî'nin *Güşâsbnâme'si*, Firdevsî'nin *Şâhnâme'si*, Esedî'nin *Gerşâspnâme'si*, Nizâmî-i Gencevî'nin *İskendernâme'si*, Sabâ'nın *Şehinşâhnâme'si* gibi mesneviler bu vezindedir. Nizâmî-i Gencevî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ının vezni olan serî-i matvî-i mevkûf bahrinde yetmiş sekiz mesnevi yazılmıştır. Remel ve hafif bahirleri ise irfanî ve âşıkane mesnevilerde kullanılan vezinlerdir. Mesnevilerin üçüncü özelliği içinde gazelle ve kaside gibi başka şiir kalıplarına yer verilmemesidir. Mesnevilerdeki konu çeşitliliği vezni değiştirmez. Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ında çeşitli konu başlıkları olsa da hepsinin vezni aynıdır. Firdevsî'nin *Şâhnâme'si*nde konu gerek hamâsî gerekse lirik olsun manzumenin tamamında tek bir vezin söz konusudur. Ancak bazı mesnevilerde mesnevinin içine kaside ve gazelle dahil edilmiş veya tek bir vezinle yazma kuralına uyulmamıştır. Bu tür uygulamanın ilk örneği Ayyûkî'nin aralara on gazelin yerleştirildiği *Varâka vü Gülşâh* adlı mesnevisidir.

Ayyûkî'nin gerçekleştirdiği bu yenilik VII. (XIII.) yüzyıl şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin dikkatini çekmiş, *Qırânü's-sa'deyn* adlı mesnevisinde onun yaptığına ek olarak gazelin yanında kasideye de yer vermiştir. Emîr Hüsrev ayrıca bu tarzda ve sekiz fasıldan oluşan *Nüh Sipih* adlı mesnevisinin her faslını farklı bir vezinle yazmıştır. Emîr Hüsrev'den sonra Ubeyd-i Zâkânî *Uşşâknâme* adlı mesnevisinin içine gazelle yerleştirmiştir. Hümâm'a ait bu gazeller mesneviyle aynı vezindedir.

Fars edebiyatında mesnevi nazım şeklinde görülen yeniliklerin biri de "zû-bah-

reyn" veya "mülevven" mesnevilerin yazılmasıdır. Şiirdeki kelimeler değiştirilmeden iki veya daha fazla aruz vezniyle okunabilen mesneviler bu türe girer. Ahmed-i Menşûrî'nin Hurşîdî tarafından şerhedilen *Kenzü'l-garâ'ib* adlı kısa mesnevisinin bütün beyitleri bu şekilde olup eserdeki bir beyit otuz küsur vezinde okunabilmektedir. Abdülvâsi-i Cebelî ve İmâmî-i Herevî'nin de bu tarz manzumeleri bulunmaktadır. Timurîlular dönemi şairlerinden Şemseddin Kâtibî *Mecma'u'l-bahreyn* mesnevisini iki vezinle yazmıştır. Ehli-i Şîrâzî *Sihr-i Helâl* adlı mesnevisini yazarken Kâtibî'nin eserini örnek almış, ayrıca her beyitte üç sanatı (mülevven zü'l-bahreyn, zü'l-kâfiyeteyn ve zü'l-cinâseyn) kullanmıştır.

Bazı istisnaları bulunmakla birlikte mesneviler genellikle giriş, konu ve bitiş olmak üzere üç ana bölümden meydana gelir. Girişte sıkça karşılaşılan başlıklar genellikle besmele, tahmîd, tevhid, münâcât, na't, mi'rac, mu'cizât, medh-i çehâryâr (bu başlık şairin veya eserin sunulduğu kişinin mezhep ve meşrebine göre değişmekte ya da hiç bulunmamaktadır), methiye, sebep-i te'lîf adlarıyla sıralanır. Bazı mesnevilerde besmele ve tahmîd ayrı başlıklar altında verilirken bazılarında bunların birleştirildiği, hatta tevhid veya münâcâta dahil edildiği görülmektedir. Na't, mi'rac ve mu'cizâtın ayrı başlıklarla yazıldığı mesneviler yanında her üç konunun sadece na't başlığı altında toplandığı eserler de vardır. Methiye de çok defa eserin sunulacağı kişiye ait övgü yer alır. Sebeb-i te'lîf şair ve eser hakkında, ayrıca mesnevinin niçin, kimin isteğiyle yazıldığı veya çevrildiği konusunda bilgilerin bulunduğu bölümdür. Türk edebiyatındaki mesnevilerin giriş bölümünde ayrıca kaside, terciibend, kıta, rubâî nazım şekilleriyle yazılmış parçalar da görülür.

Konu mesnevinin asıl bölümüdür. Bu kısma konuya uygun olarak öğretici amaçla yazılmış mesnevilerde "âgâz-ı kitâb, matla'-ı kitâb, bâb-ı evvel, makâle-i ûlâ", tahkiyeye dayalı mesnevilerde ise "âgâz-ı dâstân, matla'-ı dâstân, âgâz-ı kıssa" gibi başlıklarla girildiği görülmektedir. Türkçe mesnevilerde başlıklar genellikle Farsça'dır. Dinî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılmış bazı mesnevilerde Arapça başlıklara da rastlanır.

İşledikleri konulara göre mesneviler dinî ve tasavvufî, ahlâkî, mizahî, öğretici olanlar, aşk, savaş ve kahramanlık tema-

sını işleyenler, bir şehri ve güzellerini anlatanlar olmak üzere gruplandırılabilir. Şairin mesnevide işlediği konudan daha çok bu konuya hangi maksatla eğildiğini göz önünde bulundurarak da sınıflandırma yapılabilir. Buna göre mesneviler okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacıyla yazılmış mesneviler; kahramanlık duygusunu öne çıkaran mesneviler; okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler; şairlerin başından geçen, gördükleri olayları anlatan ya da toplum hayatından kesitler veren eserler şeklinde gruplandırılabilir.

Mesnevilerde konunun işlendiği bölüm için giriştekine benzer bir plan vermek mümkün değildir. Aynı konuyu ele alan, hatta aynı adı taşıyan mesnevilerde bile başlıklardan muhtevaya kadar önemli farklar görülebilir. Bu bölümde şair gazel, murabba, tardiyeye gibi manzumelere de yer vererek hem sanat gücünü gösterir hem de konuyu monotonluktan çıkararak hareketli bir anlatım ortaya koyar.

Mesnevilerin bitiş bölümü (hâtîme) giriş gibi belli bir plan içinde düzenlenir. Buna göre şairler konunun işlendiği bölümün sonunda bitişe geçişi mutlaka bir başlıkla bildirirler. Bu bölüme çoğunlukla içinde "hatm, hitâm, tamâm" ifadelerinden birinin yer aldığı bir başlıkla girilir. Bazı mesnevilerde konunun işleniş tamamlandıktan sonra görülen münâcât, mev'ize, temsil, fahriyeye gibi başlıkların da bitiş içinde sayılması gerekir. Bitiş bölümünde şairler genellikle eserin tamamlanması dolayısıyla Allah'a hamd ü senâda bulunur, sultanın veya eserin sunulduğu kişinin ömrünün ve devletinin devamına dua eder, şiiri ve şairliğiyle övünür, tanınmış mesnevi şairlerini ve eserlerini zikreder, eserine koyduğu adı belirtir, hasetçilerin, acemi ve cahil müstensihlerin esere verecekleri zarardan Allah'a sığınır, eserin toplam beyit sayısını, yazılış zamanını veya bitiş tarihini zikredip okuyucudan hayır dua isterler.

Yeni Farsça'nın ilk örneklerinin görüldüğü Saffârîler ve Tâhirîler döneminden günümüze ulaşan şiirler arasında mesnevi nazım şekliyle yazılanlara rastlanmamaktadır. Sâ mânîler devrindeki ilk mesnevi Mes'ûdî-i Mervezî'nin *Şâhnâme*'sidir. Rûdekî'nin *Kelîle ve Dimne*, *Arâ-yisü'n-nefâ'is*, *Sindbâdnâme* ve *Devrân-ı Âfi-tâb* mesnevileri, Ebû Şekûr-i Belhî'nin Sâ mânî Emîri Nûh b. Nasr adına kaleme

aldığı *Âferînnâme*'si, Ebü'l-Müeyyed-i Belhî, Şehîd-i Belhî ve Ebü'l-Mesel-i Buhârî gibi şairlerin mesnevileri bu döneme ait olup bunların çok azı zamanımıza kadar gelebilmiştir.

Gazneliler devrinde Dakikî'nin *Güşâsb-nâme*'si, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si, Unsûrî'nin *Vâmûk u 'Azrâ*, *'Aynü'l-hayât*, *Şâd Mihr*, *Hing Büt Surh Büt*'ü, Ayyûkî'nin *Varaka vü Gülşâh*'ı, Bedâyî-i Belhî'nin *Râhatü'l-insân*'ı (*Pendnâme-i Enûşirvân*) öne çıkan mesnevilerdir. Lebîbî, Şâkir-i Buhârî, Ferruhî-i Sîstânî, Behrâmî-i Serahsî, Muzafferî, Yezdânî, Hüsrevî-i Serahsî, Kisâ-i Mervezî ve Fasîhî-i Cürcânî'nin dağınık olarak günümüze ulaşabilen mesnevileri de bu döneme aittir.

Büyük Selçuklular devrinde yazılan mesnevilerde daha çok hamâset, aşk, hikmet, öğüt, tasavvuf gibi konuların işlendiği görülmektedir. Bunlar arasında Esedî-i Tûsî'nin *Gerşâspnâme*'si, Hakîm İrânşah'ın *Behmennâme*'si, Atâ-i Râzî'nin *Berzûnâme* ve *Bîjennâme*'si, Muhtârî'nin *Şehriyârname*'si ile müellifi meçhul *Ferâmerznâme*, *Kûşnâme*, *Bânû Guşespnâme*, *Âzerberzinnâme* adlı eserler anılabilir. Yine müellifi meçhul *'Alinâme* de konusunu İslâm tarihinden almıştır. Fahreddin Es'ad-ı Gürgânî'nin bir Pehlevî metnine dayanan aşk mesnevisi *Vîs ü Râmîn*'i ve Ezrâkî-i Herevî'nin hikemiyat konulu *Sindbâdnâme*'si, Nâsır-ı Hüsrev'e ait hikmet ve öğüt muhtevalı *Sa'âdetnâme*, *Rûşenâ'inâme* ve *Zâdü'l-müsâfirin* gibi kısa mesneviler de bu dönemde yazılmıştır. Aynı devirde Senâî'nin *Tarîku't-tahkîk*, *Seyrû'l-'ibâd ile'l-me'âd*, *'Aşknâme*, *'Aklnâme*, *Tahrîmetü'l-kalem* adlı kısa mesnevilerinin yanında *Hadîkatü'l-hakîka*'sı tasavvufî mesnevilerin ilk örnekleri sayılabilir. Hiciv konulu mesneviler arasında Senâî'nin *Kârname-i Belh* ve Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân'ın divanının sonunda bulunan mesnevi zikredilebilir. Mes'ûd-ı Gaznevî'nin *Elfiyye*'si ile Ezrâkî-i Herevî'nin *Elfiyye vü Şelfiyye* mesnevilerinde müstehcen konulara yer verilmiştir.

Nizâmî-i Gencevî, Fars edebiyatında mesnevinin her türünde gerek şairlik gerekse hikâyecilik bakımından büyük başarı göstererek bu türe son şeklini vermiş, tam bir mesnevide bulunması gereken bölümler onun *Hamse*'sine bakılarak tesbit edilmiştir. *Hamse*'de *Mağzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrin*, *Leylî vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskendernâme* yer alır. Bu mesnevilerde kullanılan

vezinler daha sonraları konularına en uygun vezinler kabul edilmiş, gerek *Hamse*'ye nazîre yazanlar gerekse ondaki konuları ele alan şairler bu vezinleri kullanmıştır. Aynı dönemde Hâkânî-i Şîrvânî'nin Fars edebiyatının ilk manzum seyahatnâmesi sayılan *Tuĥfetü'l-İrâķeyn* adlı mesnevisiyle Ferîdüddin Attâr'ın *Esrâr-nâme*, *Manıku't-tayr*, *İlâhînâme*, *Muşibetnâme* ve kendisine nisbet edilen *Pendnâme* gibi tasavvufî mesneviler de zikredilmelidir.

Moğol döneminde İran'da meydana gelen karışıklıklardan dolayı birçok şairin daha güvenli bölgelere gitmesi Fars edebiyatı örneklerinin değişik coğrafyalarda yayılmasını sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi, sadece Fars edebiyatının değil dünya edebiyatının eşsiz örneklerinden sayılan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sidir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in de *İbtidânâme* (*Velednâme*), *İntihânâme* ve *Rebâbnâme* adlı mesnevileri, Fahreddîn-i İrâkî'nin İrfânî konulara dair *Uşşâknâme*'si (*Deh Faşıl*) ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ını da özellikle anmak gerekir.

Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Kırânü's-sa'f-deyn* (*Mecma'u'l-euşâf*), *Miftâhu'l-fütûh*, *Aşîka* (*Düvelrânî Hzır Hân*), *Nüh Sipih* ve *Tuğluqnâme*'siyle *Hamse*'si bu dönemde Hindistan sahasında yazılmış önemli mesnevilerdendir. Hâcû-yi Kirmânî'nin *Hümâ vü Hümâyûn*'u, Muhammed b. Muhammed el-Ârifî el-Erdebîlî'nin *Ferhâdnâme*'si ve Assâr-i Tebrîzî'nin *Mihir ü Müşterî*'si de aynı devre ait diğer mesnevilerdir.

Moğollar ve Timurîlular döneminde mesnevilerde destânî konular işlenmemiş, Hamdullah Müstevfî'nin başlangıçtan kendi zamanına kadarki İslâm tarihini anlatan *Zafernâme*'si, Ahmed-i Tebrîzî'nin Moğol tarihine dair *Şehinşâhnâme*'si, daha sonraki devirden Şerefeddin Ali Yezdî'nin Timur ve Halil Sultan'ın tarihlerini ihtiva eden *Zafernâme*'si gibi edebî değeri yüksek olmayan mesneviler kaleme alınmıştır.

Diğer şiir türleri gibi mesnevilerin de gerilemeye yüz tuttuğu, IX ve X. (XV-XVI.) yüzyıllardan Kâsım-ı Envâr'ın *Enisü'l-ârifîn*, Şemseddin Kâtibî'nin *Kitâb-ı Deh Bâb*, Nâzır u Manzûr (*Mecma'u'l-bahreyn*), *Behrâm u Gülendâm*, *Muhibb ü Maĥbûb* ve *Kitâb-ı Dilrubây*; Fettâhî'nin *Hüsn ü Dil* (*Destûr-i Uşşâk*), *Şebistân-ı Hayâl* ve Abdurrahman-ı Câmî'nin *Heft Evreng* adlı eseri zikredilebi-

lir. Yedi mesneviden oluşan *Heft Evreng* bu dönemde yazılan en önemli mesnevilerdendir. Mektebî-i Şîrâzî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u, Ârifî-i Herevî'nin *Hâlnâme*'si (*Güy u Çevgân*), Hâtifî'nin Nizâmî'nin eserine nazîre olarak kaleme aldığı *Şîrîn ü Hüsrev*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Heft Manzar* mesnevileri, Ehli-i Şîrâzî'nin *Sihr-i Helâl* ve *Şem' u Pervâne*'si, İbrâhim Gülşenî'nin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sine nazîre olarak yazdığı *Ma'nevî*'si, Mirza Kâsım Kâsımî-i Gunâbâdî'nin *Şîrîn u Hüsrev*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Âşık u Ma'sûk* mesnevileri bu devirde yazılan eserlerden bazılarıdır.

Safevîler devrinde İran, Anadolu ve Hindistan'daki din ve devlet büyüklüklerini konu alan mesnevi yazımı yaygınlaşmıştır. Kâsımî-i Gunâbâdî'nin Şâhruh'la ilgili manzumesiyle aynı şairin Şâh İsmâil dönemini anlattığı *Şâhnâme-i Mâzî* ve Şâh Tahmasb'a dair *Şâhnâme-i Nevvâb-ı Âlî*, Hüseyin Ali Şâh-ı Fûrsî'nin Kutubşâhîler hakkındaki *Nesebnâme-i Şehriyârî*'si, Hümâyûn'la ilgili *Hümâyûnnâme*, Kanûnî Sultan Süleyman'ın savaşlarının anlatıldığı *Sefernâme-i Bağdâd* adlı mesnevi, Şâh Cihan hakkındaki *Şâhçihânnâme*, Kemâlî-i Sebzevârî'nin *Şâhnâme-i Abbâsî*'si, Molla Muhammed Refî'in *Rezmnâme-i Şâh İsmâ'îl bâ Şeybek Hân*'ı ve Nâdir Şâh'ı anlatan *Manzûme-i Nâdirî*'si zikredilebilir.

Bu dönemde hikâyelerin konu edildiği mesneviler de çokça yazılmıştır. Zamîrî-i İsfahânî'nin *Nâz u Niyâz*, *Vâmîk u Âzrâ*, *Leylî vü Mecnûn*, *İskendernâme* ve *Bahâr u Hâzân* mesnevileri, Bedrî-i Keşmîrî'nin *Zülkarneyn*, Muhammed Kâsım-ı Mûcî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* ve *Leylî vü Mecnûn*, Abdî-i Şîrâzî'nin *Defter-i Derd*, *Câm-ı Cemşîdî*, *Mecnûn u Leylî*, *Hâzâ'inü'l-mülûk*, *Heft Aĥter*, *Envâr-ı Tecellî*, *Â'in-i İskenderî* ve *Firdevsü'l-ârifîn*, Vahşî-i Bâfkî'nin *Ferhâd u Şîrîn* ve *Nâzır u Manzûr* adlı eserleri gibi birçok manzume bunlar arasında zikredilebilir.

Mesnevi yazıcılığı Kaçarlar devrinde de yaygın olarak devam etmiştir. Ünlü şair Meliküşşuarâ Sabâ'nın Feth Ali Şâh'ın padişahlığı ve Ağa Muhammed Han Kaçar ve babasının dönemiyle Abbas Mirza'nın Ruslar'la olan savaşları ve fetihlerini konu alan *Şehinşâhnâme*, Hz. Peygamber'in mucizelerini ve Hz. Ali'nin cenklerini anlatan *Hudâvendnâme*, Hâkânî-i Şîrvânî'nin *Tuĥfetü'l-İrâķeyn*'i-

ni taklit ederek yazdığı *İbretnâme* ve oğluna öğüt amacıyla Sa'dî'nin üslûbuna benzeterek kaleme aldığı *Gülşen-i Şabâ* adlı mesnevileri bu dönemin önemli eserleridir. Bunlardan başka Mücmir-i İsfahânî'nin, Hâkânî'nin *Tuĥfetü'l-İrâķeyn*'i tarzında kaleme aldığı mesnevisi, Visâl-i Şîrâzî'nin *Bezm-i Vişâl* ve *Ferhâd u Şîrîn* mesnevileri, Sürûş-i İsfahânî'nin *Ürdîbihîşt-nâme*, *Sâkinâme*, *İlâhînâme* ve Kerbelâ Vak'ası'nı anlatan *Ravzatü'l-esrâr* mesnevileriyle Yağmâ-i Cendekî'nin *Hulâsatü'l-iftizâh*, *Zübdetü'l-estâr* ve Ravzahan Seyyid Kanberî hicvettiği *Şukûkû'd-delîl*'i de zikretmek gerekir.

Meşrutiyet'ten sonraki dönemde Edîb-i Pişâverî I. Dünya Savaşı'nı konu alan 14.000 beyitlik *Qayşernâme*'yi, Mehdî Kulî Hidâyet *Tuĥfe-i Muĥbirî*'yi, İrec Mirza *Ârifnâme* ve *Zühre vü Minûçîhr*'i, Vasfî Ali Şâh Kur'an tefsirini kaleme almışlardır. Daha sonra Hüseyin-i Mesrûr, Pervîz Nâtel Hanlerî ve Mehdî Hamidî gibi şairler de mesneviler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâ, *Edebiyyât*, III/1, s. 323-338; IV, 189-195; V/1, s. 575-602; a.mlf., *Hamâse-serâyî der İrân*, Tahran 1363, tür.yer.; İhsan Yarşâtr, *Şîrî-i Fârsî der 'Ahd-i Şâhruh*, Tahran 1334, s. 176-195; M. Ca'fer Maĥcûb, *Sebk-i Horâsânî der Şîrî-i Fârsî*, Tahran, ts. (İntişârât-ı Firdevs); a.mlf., "Mesnevî-serâyî der Zebân-ı Fârsî tâ Pâyân-ı Kârn-ı Pencüm-i Hicrî", *Neşriyye-i Dânişgede-i Edebiyyât-ı Tebrîz*, XV/2, Tebrîz 1342, s. 182-213; XV/3 (1342), s. 261-285; Yahyâ Âryân-pûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 1351 hş., I, 20-28, 40-44; II, 317-322; Celâleddin Hümâî, *Fünûn-ı Belâgat ve Şanâ'at-ı Edebi*, Tahran 1354, s. 156-172; M. Ali Terbiyet, *Maĥâlât-ı Terbiyet*, Tahran 2535, s. 215-318; Sâid Bâkirî - M. Rızâ Muhammedî-yi Nikû, *Şîrî-i İmrûz*, Tahran 1372, s. 123-218; Mansûr Restgâr-ı Fesâî, *Envâ'-ı Şîrî-i Fârsî*, Şiraz 1373, s. 428-476; Ahmed Ateğ, "Mesnevî", *İA*, VIII, 127-133; Abbâs-pûr, "Mesnevî", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enüşe), Tahran 1381 hş., II, 1223-1224.

MUSTAFA ÇİÇEKLER

□ TÜRK EDEBİYATI. Fars ve Türk edebiyatlarındaki mesneviler arasında tertip, konu ve muhteva bakımından büyük ölçüde benzerlikler görülmektedir. Bu, mesnevi nazım şeklinin önce Fars edebiyatında ortaya çıkması ve Türk edebiyatındaki ilk örneklerin bundan büyük ölçüde etkilenmesinin tabii bir sonucudur. Türk şairleri, Fars edebiyatından daha çok tasavvufî konuları eserlerle İslâm âlemindeki ortak konuları işleyen bazı mesnevilerden etkilenmişlerdir. Buna karşılık bazı ortak yönleri olmakla beraber kırk hadis ve yüz hadis çeviri ve şerhleri,